

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικό και Καποδιστριακό
Πανεπιστήμιο Αθηνών

Φιλοσοφία της Φύσης

Ενότητα: Η Φύση στην Αρχαία Ελληνική Φιλοσοφία

Άννα Λάζου

Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας, Φιλοσοφική Σχολή

I.IV Στωικοί

Κωνσταντίνου Καλαχάνη - Ξανθής Ασημακοπούλου¹

Η Στωϊκή σχολή υπήρξε μία από τις σημαντικότερες φιλοσοφικές σχολές των Ελληνιστικών χρόνων. Το όνομα της Στωϊκής σχολής προέρχεται από την «στοά» όπου ο Ζήνων ο Κιτιεύς έθεσε τα θεμέλια της σχολής, μέλη της οποίας υπήρξαν επιφανείς διανοητές όπως ο Χρύσιππος, ο Κλεάνθης, ο Παναίτιος και ο Ποσειδώνιος. Η φιλοσοφία των στωικών ξεκινά όταν αρχίζει να καταρρέει η πόλη-κράτος και δημιουργείται μια αυτοκρατορία. Το άτομο χάνει τη σχέση με τον εαυτό του και ακολουθεί η ανάγκη επανακαθορισμού του. Ο άνθρωπος μέσα από τη φιλοσοφία αναζητά την ευτυχία (πχ. κατά την Επίκουρεια σκέψη).

Σύμφωνα με τους Στωικούς η φιλοσοφία διαιρείται σε Ηθική, Λογική και Φυσική², με το δεδομένο ότι η Φυσική και η Λογική υποτάσσονται στην Ηθική, η οποία όπως φαίνεται διαδραματίζει σημαίνοντα ρόλο. Χαρακτηριστικό επίσης είναι ότι ήδη στα τέλη του 3^{ου} αιώνα π. Χ. οι Στωικοί, έχοντας εισαγάγει στην έννοια του φυσικού δικαίου την ισότητα και έχοντας λάβει υπόψη τους τη λογική, διαπίστωσαν πως ο φυσικός νόμος είναι κατάσταση αρμονίας που διέπεται από λογική. Η κατάσταση αρμονίας έχει υποστεί φθορά εξαιτίας του ανθρώπινου εγωισμού και μπορεί να απαλλαγεί μόνο αν γίνει προσπάθεια να προσεγγιστεί το αρχαίο ιδανικό, με μία ανάλογη νομοθεσία. Εν αντιθέσει με τη δυσκολία καθορισμού της σχέσης Θεού και σύμπαντος που προκύπτει στον Αριστοτέλη, για τους Στωικούς αντίθετα ο Θεός και ο φυσικός κόσμος ταυτίζονται, δε βρίσκονται σε σχέση χωρική. Υπάρχουν, βέβαια, και εκείνοι που αντιστέκονται ως προς αυτήν τη θεώρηση και ενστερνίζονται τη μοίρα, τις

---

¹ Η Ξανθή Ασημακοπούλου υπηρετεί ως φιλόλογος στη Μ. Εκπαίδευση και είναι υποψήφια διδάκτορας φιλοσοφίας του Τμήματος Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής & Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών.

² Νιάρχος, (2008), σελ. 379.

υπερφυσικές εκείνες δυνάμεις, που ως αιτίες συγκεκριμενοποιούν την ανθρώπινη συμπεριφορά³.

1. Φυσική φιλοσοφία

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι θεωρίες τους για την φύση, οι οποίες φέρουν έντονες επιρροές από φιλοσοφικές αντιλήψεις και παραδόσεις του παρελθόντος. Ως άμεση επίδραση αναφέρουμε αυτήν του κυνικού φιλοσόφου Κράτη, με τον οποίο σχετίστηκε ο ιδρυτής της Στοάς, ο Ζήνων από το Κίτιο της Κύπρου, αμέσως μόλις έφθασε στην Αθήνα περί το 300 π.Χ. Συγκεκριμένα, η βασική αρχή που διατρέχει όλον τον Στωικισμό είναι ότι η πραγματική φύση του ανθρώπου συνίσταται στην λογικότητά του, μια ιδέα, η οποία ξεκινώντας από τον Σωκράτη φθάνει στα κυνικά δόγματα, στην πιο ακραία εκδοχή της. Μέσω αυτών την υιοθετούν οι Στωικοί, οι οποίοι θεμελιώνουν την ηθική τους φιλοσοφία στην αρχή ότι η λογικότητα αποτελεί την μοναδική πηγή της ανθρώπινης ευδαιμονίας.

Εκτός όμως από την επιρροή που δέχθηκαν στις απόψεις τους περί ηθικής από τους Κυνικούς, υιοθέτησαν επίσης την έννοια του Λόγου με την Ηρακλείτεια σημασία του, με την κοσμική του διάσταση: ο Λόγος κατευθύνει τα πάντα και σε αυτόν μετέχουν όλοι οι άνθρωποι. Η φωτιά, σύμβολο του λόγου στον Ηράκλειτο, ετέθη επίσης από τον Ζήωνα ως βάση της στωικής φυσικής. Οι Στωικοί επεξεργάστηκαν επί πλέον τις λογικές προεκτάσεις της ιδέας ότι το σύμπαν κατευθύνεται από τον λόγο, με βάση τον Ηράκλειτο. Η σύστασή τους να ζούμε ομολογουμένως, συνεπείς προς το λόγο, σε μεγάλο βαθμό παρουσιάζει ομοιότητες με την ηρακλείτεια θέση (απ. 1, 2). Έτσι, η έννοια αυτή χαρακτήρισε όλο το φιλοσοφικό τους σύστημα εξασφαλίζοντας στα μέρη του τη συνοχή, για την οποία και οι ίδιοι επαίρονταν. Στην μεν ηθική φιλοσοφία τους το βασικό τους αίτημα ήταν η συμφωνία του *εν ημίν Λόγου* με τον *κοσμικό Λόγο*, στη Λογική, η διατύπωση προτάσεων που να παρακολουθούν αυτήν τη συμφωνία, ενώ στη φυσική, ο Λόγος τίθεται ως ενεργητική αρχή, στην οποία οφείλεται κάθε είδος ύπαρξης.

Πολλά στοιχεία της Πλατωνικής και Αριστοτελικής μεταφυσικής ενσωμάτωσαν επίσης στο σύστημά τους, αλλά και διαφοροποιήθηκαν σε σημαντικά σημεία. Ωστόσο, παρά τον εκλεκτικισμό που χαρακτηρίζει τη σκέψη τους, έχουν και

---

³ Λάζου, (2009), σελ. 19.

απολύτως διακριτά στοιχεία της δικής τους θεώρησης. Δύο τουλάχιστον θα μπορούσαν να επισημανθούν όσον αφορά την έννοια της φύσης: Το πρώτο είναι η πανθεϊστική σύλληψη του κόσμου που προκύπτει από την ταύτιση Φύσης και Θεού και το δεύτερο, η έννοια της σωματικότητας, ως ιδιότητας που φέρει ο,τιδήποτε έχει ύπαρξη, ακόμα κι έννοιες όπως δικαιοσύνη, αρετή, κακία, κτλ. Ισοδύναμη με τον Ηρακλείτειο Λόγο, η Φύση είναι η ρυθμιστική αρχή του κόσμου στο σύνολό του και ταυτόχρονα επιμερίζεται στα συγκεκριμένα όντα, τα οποία, ενώ όλα έχουν «μία φύση», μόνο μερικά διαθέτουν το λογικό ως φυσική ιδιότητα. Έτσι, η ρυθμιστική αρχή για τα φυτά ονομάζεται *φύσις*, για τα άλογα ζώα *ψυχή* και για τον άνθρωπο *λόγος*⁴.

Περαιτέρω, η κοσμολογία τους προϋποθέτει δύο αρχές ή αφετηρίες, οι οποίες ονομάζονται *ποιούν* και *πάσχον*. Γράφει σχετικά ο Διογένης Λαέρτιος ότι «φαίνεται λοιπόν στους Στωικούς, ότι οι αρχές των κόσμων είναι δυο, το ποιούν και το πάσχον. Το μέν πάσχον είναι η λεγόμενη άποιος ουσία, η ύλη, το ποιούν όμως, είναι ο λόγος που υπάρχει εντός αυτής, ο Θεός. Επειδή λοιπόν είναι αίδιος, χρησιμοποιώντας την ύλη δημιουργεί τα πάντα»⁵.

Ακολούθως θα παρουσιασθούν οι απόψεις των Στωικών, τόσο για το ποιούν όσο και για το πάσχον.

1) Περί της ενεργητικής αρχής που ταυτίζεται με το *ποιούν*, ήτοι τον Θεό, ο οποίος λόγω της αιδιότητάς του και χρησιμοποιώντας την ύλη δημιουργεί τα πάντα, υποστηρίζεται ότι είναι *πνεύμα ένθερμο, διήκον δι' όλου του κόσμου*⁶. Ο Θεός χαρακτηρίζεται από τους Στωικούς ως *πυρ τεχνικόν*, ήτοι *πνεύμα πυροειδές και τεχνοειδές*⁷. Σαφής είναι επίσης ο διαχωρισμός του τεχνικού πυρός, το οποίο έχει δημιουργικές ιδιότητες, από το *άτεχνο πυρ*, το οποίο έχει ως ιδιότητά του την καταστροφή⁸. Κατά συνέπεια, η δράση της ενεργητικής αρχής είναι μια έλλογη

---

⁴ *Stoicorum Veterum Fragmenta (SVF)*, 1903, τ. 2-3, επ. J Von Arnim, Leipzig: Teubner, τ. 2, 714.

⁵ Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι φιλοσόφων*, VII. 134. 1.

⁶ Γεωργούλης, (2000), σελ. 375.

⁷ Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι φιλοσόφων*, VII. 156.

⁸ Γαληνός *Περί των παρά την λέξη σοφισμάτων*, 14. 597. 2.

δραστηριότητα ενός υπέρτατου λογικού Όντος, το οποίο με τις κινήσεις του γίνεται αιτία διαφοροποίησης των επί μέρους πραγμάτων, επενεργώντας αφ' ενός ως δύναμη σταθερότητας, εφ' όσον εξασφαλίζει τη συνοχή και αφ' ετέρου μεταβολής, εφ' όσον συντελεί στην ανάπτυξή τους.

Το τεχνικόν πυρ επίσης διέπεται από κίνηση, που κινείται μάλιστα μόνο του και δημιουργεί μεθοδικά⁹ (*SVF* 2), επειδή φέρει τη ζωτική θερμότητα που δίνει την ικανότητα στα πράγματα να αναπτύσσονται. Η φωτιά είναι το μόνο στοιχείο με αιώνια ζωή κατά τον Χρύσιππο¹⁰. Προσδιορίζεται ως η «δυναμική διάθεση» της ύλης που γίνεται αιτία να διαφοροποιηθεί προς το ψυχρό, ξηρό, υγρό διαδοχικά και να προκύψει έτσι ο αέρας, η γη και το νερό αντίστοιχα, πάντα αυτά νοούμενα ως διαθέσεις της ύλης γεννημένες από τη φωτιά.

Αργότερα, από τον Χρύσιππο και μετά, η φωτιά ως ενεργητικό συστατικό ονομάζεται πνεύμα και αποτελεί την ένωση της φωτιάς με τον αέρα, του στοιχείου δηλαδή στο οποίο μεταλλάσσεται η φωτιά κατά την δράση της στον κόσμο. Το πνεύμα χαρακτηρίζεται από την ικανότητά του να δρα λογικά και όχι μόνο να είναι ένα απλό φυσικό συστατικό. Το πνεύμα στην συνέχεια επενεργεί πάνω στην αμέσως επόμενη διάθεση της ύλης, το ζεύγος «γη και νερό», προσδίδοντας πρώτα σε αυτά συνοχή και περαιτέρω εξασφαλίζοντας την συνεκτικότητα στα επί μέρους πράγματα. Το πνεύμα επιτελεί ανάλογες λειτουργίες και στο σύμπαν, αφού διαπερνά όλη την κοσμική σφαίρα ενώνοντας το κέντρο με την περιφέρεια και δρώντας έτσι εξισορροπητικά στη δράση των παθητικών στοιχείων, που, λόγω της βαρύτητάς τους, έχουν την τάση να οδηγήσουν το σύμπαν σε κατάρρευση.

Ωστόσο, οι ανωτέρω μεταβολές έχουν σαν βασικό τους χαρακτηριστικό την κίνηση, η οποία κατά τους Στωικούς αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα του Θεού. Αυτός δεν παραμένει αμέτοχος, αλλά παρεμβαίνει στον κόσμο μετατρέποντας ολόκληρη την ουσία του σε αέρα και έπειτα σε ύδωρ: Συγκεκριμένα, «..... ο Θεός, έπειτα μεταβάλλει το σύνολο της κοσμικής ύλης δια του αέρος σε ύδωρ. Και όπως σε νεογέννητο νεογνό περιέχεται το σπέρμα, με τον ίδιο τρόπο ο Θεός, ο οποίος έχει θέση σπερματικού λόγου για τον κόσμο, εγκαθιδρύεται στο υγρό στοιχείο ως σπερματικός λόγος καθιστώντας δια του εαυτού του την ύλη κατόπιν επεξεργασίας, κατάλληλη για

---

⁹ Χρύσιππος, *Fragmenta logica et physica*, 1132, 2.

¹⁰ *Ο.π.*, 413, 2.

την γένεση των στοιχείων, τα οποία παράγονται κατόπιν. Έπειτα, γεννώνται τα τέσσερα στοιχεία, το πυρ, ο ύδωρ, ο αήρ και η γη. Για αυτά μιλά ο Ζήνων στο περί του κοσμικού συνόλου σύγγραμμά του¹¹».

Στο προηγηθέν απόσπασμα, γίνεται λόγος και για τους σπερματικούς λόγους, τις μορφοπλαστικές δυνάμεις που έχει το σύμπαν εντός του, αποτελούν δηλαδή τις δυνατότητες, τις οποίες έχει το κάθε όν για να αναπτυχθεί, ενώ ομοιάζουν με την άποψη του Αριστοτέλη σχετικά με το *δυνάμει* και το *ενεργεία*. Οι σπερματικοί λόγοι ταυτίζονται με το *δυνάμει*, περιέχουν δηλαδή όλες τις δυνατότητες που είχε το όν, πριν ακόμη και από την γέννησή του. Οι δυνάμεις αυτές αναμένουν μία ευκαιρία για να εκδιπλωθούν.

Η δράση της ενεργητικής αρχής μπορεί να θεωρηθεί ως μια έλλογη δραστηριότητα ενός υπέρτατου λογικού Όντος, το οποίο με τις κινήσεις του γίνεται αιτία διαφοροποίησης των επί μέρους πραγμάτων, επενεργώντας αφ' ενός ως δύναμη σταθερότητας, εφ' όσον εξασφαλίζει τη συνοχή, και αφ' ετέρου ως δύναμη μεταβολής, καθώς συντελεί στην ανάπτυξή τους.

2) Το πάσχον αποτελεί την παθητική αρχή, που είναι ύλη *άποιος*, ήτοι μια ουσία χωρίς ποιοτικό καθορισμό¹². Η έννοια αυτή της ύλης μάλιστα έχει ομοιότητες με την ύλη του Αριστοτέλη, η οποία διαμορφώνεται αναλόγως προς το είδος (μορφή) που θα δεχθεί. Χρησιμοποιώντας την *άποιος*, την αδιαμόρφωτη και μη έχουσα ποιότητα ύλη, το ποιούν δημιουργεί τον κόσμο, ενώ η *άποιος* ύλη, με την παρέμβαση του ποιούντος αποκτά χαρακτηριστικά, τάξη και μορφή. Η *άποιος* ύλη, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως *δυνάμει* αιτία δημιουργίας, όπως θα έλεγε και ο Αριστοτέλης. Αν δεχθούμε την πρόταση αυτή, συμπεραίνουμε ότι η ύλη *φύσει* έχει ήδη τις δυνατότητες να αποτελέσει το μέσον της δημιουργίας, χρειάζεται όμως να επιδράσει πάνω της και μία άλλη δύναμη, η οποία θα της επιτρέψει να «ξεδιπλώσει» όλες αυτές τις ιδιότητες. Από την ύλη αυτή, η οποία αποκτά στη συνέχεια ποιότητα, προέρχονται και τα γνωστά μας ήδη τέσσερα στοιχεία¹³. Η κίνηση στην οποία οφείλεται η παραπάνω δράση του πνεύματος είναι μια ιδιόρρυθμη κίνηση που ονομάζεται τονική και παραπέμπει άμεσα

---

¹¹ Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι φιλοσόφων*, VII. 135.

¹² *Ο.π.*, VII. 134.

¹³ Σέξτος Εμπειρικός, *Προς μαθηματικούς*, 10, 312, 1-2.

στην μουσική, που συνδέεται με την αρμονία. Ο Χρύσιππος μάλιστα κάνει λόγο και για την λειτουργία που ονομάζεται *έξις* και είναι υπεύθυνη ταυτόχρονα για τη συνοχή των πραγμάτων, αλλά και για την δημιουργία επί μέρους ιδιοτήτων¹⁴.

Αναφορικά με την κίνηση πρέπει να επισημανθεί, «ότι τόσο ο Αριστοτέλης όσο και οι Στωικοί συμφωνούν ότι απαιτεί την ύπαρξη συνεχούς χωρικού διαμέσου, αλλά ο Αριστοτέλης δεν δίδει σε αυτό ενεργητικό ρόλο. Οι Στωικοί αντιθέτως θεωρούν το διάμεσο ως ίδιο χώρο του Θεού και του φυσικού κόσμου, με συνέπεια να αίρεται η δυσχέρεια που αντιμετώπισε ο Αριστοτέλης για το πώς σχετίζεται ο Θεός με το Σύμπαν· στην πραγματικότητα Θεός και φυσικός κόσμος ταυτίζονται, δεν βρίσκονται σε χωρική σχέση.»¹⁵

Εκτός όμως από την διαφορετική λειτουργία και ρόλο της κάθε αρχής, υπάρχουν και μερικά κοινά μεταξύ τους χαρακτηριστικά, τα οποία είναι τα εξής:

α) η σωματικότητα, β) η μείξις.

α) Καθώς η σωματικότητα αποτελεί ιδιότητα τόσο της ενεργητικής όσο και της παθητικής αρχής και δεν είναι αποκλειστικό προνόμιο μόνο της ύλης, οι Στωικοί αντιτίθενται εντελώς ως προς αυτήν την άποψη και προς τους Πλατωνικούς και Περιπατητικούς. Σύμφωνα με τους Στωικούς, το ασώματον δεν έχει την δυνατότητα ούτε να ποιεί, ούτε να πάσχει¹⁶. Επιπλέον, κατά τους Στωικούς, κάθε σώμα αναλύεται στις δύο αρχές, οι οποίες αλληλεπιδρούν και επομένως προϋποτίθεται η σωματική διάσταση και των δύο, διότι σύμφωνα με το κριτήριο που έθεσε ο Ζήνωνας για την ύπαρξη, το ασώματο δεν μπορεί να ενεργεί και να επιδρά πάνω στο σωματικό ούτε να υφίσταται από αυτό κάποια μεταβολή. Η αλληλεπίδρασή τους αυτή γίνεται με τη διαδικασία της μείξης ενός πολύ αραιότερου υλικού, όπως είναι το ενεργητικό στοιχείο κι ενός βαρύτερου, όπως είναι το παθητικό. Το πώς είναι δυνατόν να αναμειγνύονται

---

¹⁴ Χρύσιππος, *Fragmenta logica et physica*, 368, 2.

¹⁵ Τον 17ο αιώνα το πνεύμα αντικαθίσταται από τον «πανταχού παρόντα αιθέρα», ενώ αργότερα, η νεότερη φυσική μιλά για το «δυναμικό πεδίο», που «ενεργοποιεί την ύλη». «Η φυσική φιλοσοφία των Στωικών. Προέλευση και Επιδράσεις», Ξανθής Ασημακοπούλου εις *ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΦΥΣΗΣ ΦΣ13 ΣΥΝΔΕΣΜΟΙ*, <http://eclass.uoa.gr/modules/document/document.php?course=PPP258>

¹⁶ Σέξτος Εμπειρικός, *Προς μαθηματικούς*, 8. 263. Ενδιαφέρουσα είναι εν προκειμένω η τοποθέτηση του Νεοπλατωνικού Πλωτίνου, ο οποίος διερωτάται σχετικά με την ύλη, κατά πόσον είναι δυνατόν να θεωρηθεί ως αρχή, χωρίς συνάμα να είναι σώμα. Πλωτίνος, *Εννεάδες*, VI. 1.26. 15.

τα δύο σωματικά υλικά, αποτέλεσε ευρύ πεδίο διαπραγμάτευσης κι έντονης κριτικής από άλλους μελετητές.

β) Έτσι, και τα δύο στοιχεία, το ενεργητικό και το παθητικό, βρίσκονται μονίμως αναμειγμένα και συνεχώς στον χώρο και στο χρόνο. Στον χρόνο, διότι πάντα μαζί συγκροτούν όσα υπάρχουν και η διάκριση που κάνουμε ανάμεσά τους γίνεται μόνο για το σκοπό της εννοιολογικής ανάλυσης. Στον χώρο, διότι η ενεργητική αρχή, το υλικό που διαθέτει νόηση και ταυτίζεται με το θεό, διαπερνά τα πάντα ολοκληρωτικά δημιουργώντας ένα δυναμικό συνεχές που διακρίνεται για τη διαρκή του κίνηση. Το υλικό αυτό, που αρχικά ονομάζεται φωτιά και αργότερα πνεύμα, αποτελεί περισσότερο «δύναμη ή ενέργεια», παρά υλικό αντικείμενο με αραιότητα και λεπτότητα δομής (*SVF 2*, 155).

Οι Στωικοί προσπάθησαν επίσης να εξηγήσουν και την πορεία την οποία έχει ο κόσμος, εκκινώντας από τις απόψεις του Ηρακλείτου, σχετικά με την διαρκή κίνηση. Ο κόσμος είναι φθαρτός και καταστρέφεται μέσω των εκπυρώσεων¹⁷. Όταν πρόκειται να καταστραφεί, αυτό που συμβαίνει είναι μία αύξηση του πυρός, η οποία οδηγεί το Σύμπαν στο να απορροφήσει όλα του τα στοιχεία.. Η πορεία του κόσμου είναι για τους Στωικούς μία συνεχής εναλλαγή κόσμων, οι οποίοι καταστρέφονται μέσω των εκπυρώσεων, κατά την διάρκεια των οποίων τα στοιχεία φθείρονται, όπως γράφει ο Ποσειδώνιος¹⁸. Είναι αξιοσημείωτο μάλιστα, ότι κάτι παρόμοιο ισχύει ακόμη και για σύγχρονα κοσμολογικά μοντέλα.

Όταν ένας κόσμος καταστραφεί, αμέσως γεννάται ένας άλλος. Η διαδικασία αυτή ονομάζεται από τους Στωικούς *παλιγγενεσία*¹⁹, άποψη που μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η πορεία του κόσμου είναι κυκλική, καθώς ο θάνατος ενός κόσμου, είναι η αρχή της δημιουργίας ενός άλλου.

Σημαντική παράμετρος επίσης των απόψεων των Στωικών περί της φύσης είναι η αιτιοκρατία, καθώς κάθε αποτέλεσμα διαθέτει ένα αίτιο που το προκαλεί. Το γεγονός

---

¹⁷ Σιμπλίκιος, *Σχόλια εις φυσικά*, IX, 480, 29.

¹⁸ Ποσειδώνιος, *Fragmenta*, 257, 4.

¹⁹ Γεωργούλης, (2000), σελ. 380-381.

αυτό κατά λογική ακολουθία σημαίνει ότι ο παράγοντας τύχη ερμηνεύεται ως κάτι άδηλο για την ανθρώπινη διάνοια²⁰. Ένας επιφανής εκπρόσωπος της Στωικής σχολής, ο Ρωμαίος Σενέκας, προσθέτει επ' αυτού ότι οι Στωικοί αναζητούσαν ένα καθολικό αίτιο, το οποίο θα εθεωρείτο μοναδικό, γιατί και η ύλη είναι μοναδική. Το αίτιο αυτό είναι ο *δημιουργικός λόγος*²¹, μία έννοια που δηλοί ότι κάθε όν έχει εντός του δυνάμεις, οι οποίες το βοηθούν ώστε να εκδιπλώσει όλες τις ιδιότητές του, όπως ισχύει και με την αριστοτελική έννοια του δυνάμει. Πέρα από τον δημιουργικό λόγο όμως, οι Στωικοί μίλησαν και για μία άλλη δύναμη, η οποία επηρεάζει την πορεία του κόσμου. Η δύναμη αυτή ονομάζεται *ειμαρμένη*.

Περαιτέρω, οι Στωικοί υποστηρίζουν ότι η πορεία του κόσμου ακολουθεί την πορεία που της επιβάλλει η *ειμαρμένη*²². Οι Στωικοί όριζαν την *ειμαρμένη* ως αίδιο και τεταγμένη κίνηση, η οποία διαθέτει ειρμό αιτιών και τάξη²³. Με απλά λόγια, η *ειμαρμένη* αποτελεί τον παράγοντα εκείνο, ο οποίος εγγυάται την κίνηση, αλλά και την διατήρηση της τάξεως στον κόσμο.

Από τα παραπάνω είναι φανερό, ότι η συνεισφορά των Στωικών στην μελέτη της φύσης υπήρξε σημαντική, καθώς τόνισαν την σωματική φύση των αρχών του κόσμου (ποιούν, πάσχον), την δυνατότητά τους να αναμειγνύονται, καθώς και την επενέργεια του Θεού επί της ύλης. Συγχρόνως θεώρησαν ότι στον κόσμο δεν νοείται η ύπαρξη του τυχαίου, καθώς τα πάντα είναι ρυθμισμένα αρμονικά και διαθέτουν συνοχή. Ακόμη και η τύχη μάλιστα νοείται από τους Στωικούς ως η αδυναμία του ανθρώπου να συλλάβει τα αίτια των όντων.

---

²⁰ Αέτιος, *De plac.* I, 29, 7.

²¹ Long, (2012), σελ. 263-265.

²² Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι φιλοσόφων*, VII. 149. Ερμηνεύοντας ο Γεωργούλης τους Στωικούς, γράφει ότι η *ειμαρμένη* είναι «η απαράβατος και νομοτελής τάξη, προς την οποία συμμορφώνεται η πορεία του σύμπαντος». Γεωργούλης, 2000, σελ. 382.

²³ Χρύσιππος, *Fragmenta logica et physica*, 916 και 917.

Σημειώματα

Σημείωμα Ιστορικού Εκδόσεων Έργου

Το παρόν έργο αποτελεί την έκδοση 1.0.

Έχουν προηγηθεί οι κάτωθι εκδόσεις:

- Έκδοση διαθέσιμη [εδώ](#).

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Εθνικών και Καποδιστριακών Πανεπιστημίων Αθηνών, Άννα Λάζου, Κωνσταντίνος Καλαχάνης 2015. Άννα Λάζου, Κωνσταντίνος Καλαχάνης. «Φιλοσοφία της Φύσης. Η Φύση στην Αρχαία Ελληνική Φιλοσοφία.». Έκδοση: 1.0. Αθήνα 2015. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση: <http://opencourses.uoa.gr/courses/PPP107>.

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά, Μη Εμπορική Χρήση Παρόμοια Διανομή 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Διατήρηση Σημειωμάτων

- Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:
- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων

Το Έργο αυτό κάνει χρήση των ακόλουθων έργων:

Εικόνες/Σχήματα/Διαγράμματα/Φωτογραφίες

Εικόνα 1: Το Καθιερωμένο Πρότυπο, Copyrighted. Πηγή: sbhep-nt.physics.sunysb.edu)

Εικόνα 2: το κοσμικό σύστημα που εισηγείται ο Φιλόλαος, με το κεντρικό πυρ στο μέσον του κόσμου. Copyrighted. Πηγή: www.physics.unlv.edu

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Αθηνών**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «**Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση**» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

